

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

**Fenomén rovnosti:
Filosoficko-právní problém**

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské / ~~doktorské studium~~*

2013/2014
VII. ročník SVOČ

Autor/Autoři: Martin Koloušek
Konzultant: JUDr. Jan Pinz, Ph.D.

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VII. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval(a) samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze dne 15. 4. 2014

.....
Martin Koloušek

Na tomto místě bych rád poděkoval JUDr. Janu Pinzovi, Ph. D. za konsultace, poskytnutou literaturu a další studijní materiály, a za cenné rady při zpracovávání této práce pro studentskou vědeckou a odbornou činnost.

Obsah

INTRODUCTIO	5
A PARS GENERALIS	7
I. Systematický pohled na právně-filosofický fenomén rovnosti.....	7
II. Historický vývoj fenoménu rovnosti	9
1. Antické a středověké úvahy o rovnosti.....	9
2. Novověké úvahy o rovnosti.....	11
III. Vybrané problémy pojmu rovnosti	14
B PARS SPECIALIS.....	17
IV. Rovnost ve vztahu k ostatním hodnotám.....	17
V. Rovnost jako hodnota absolutní.....	19
VI. Neuskutečnitelnost ideje rovnosti a pojem přiměřenosti	21
CONCLUSIO.....	24
POUŽITÁ ODBORNÁ LITERATURA	25

INTRODUCTIO

*A ted' povím zkazku králům,
třeba měli rozum sami,
kterak zahovořil jestřáb
ke slavíku-pestrokrčku,
vysoko ho, nad oblaky,
pařáty popadnuv nesa –
a on žalně, ohnutými
kol a kolem drápy zboden,
lkal – a jemu propověděl
znamenité slovo jestřáb:
„Blázne, nač takový povyk?*

*Mnohem silnější tě drží.
Půjdeš, třeba jsi byl pěvec,
kamkoli mně bude milo;
zachce se mi – sežeru tě,
zachce se mi – propustím tě.
Nerozuma, kdo si smyslí
mocnějším se protiviti;
vítězství utratil předem,
hanbu má a hoře k tomu.“
Hésiodos: Práce a dni*

Rovnost. Toto slovo se používá v mnoha kontextech. V kontextu mezilidských vztahů se používá zejména tím způsobem, že jeden vůči druhému nemá mít určité výhody, že lidé si mají být rovni. Co to ale znamená? O rovnosti se hovoří vzhledem k přístupu k určitým právům. Tak jsou si občané rovni před zákonem. Někteří hovoří o rovnosti sociální, ti kteří jí jsou nakloněni, říkají, že každý má mít stejné množství dober – ať už se jedná o základní potřeby jako je jídlo a ubytování, nebo je řeč o návštěvě divadla nebo třeba o zahraničním pobytu u moře. Všechny tyto příklady se týkají rozdělení něčeho, co si lidé mohou rozdělit sami. Jsou ale i tací, kteří hovoří o rovnosti i v souvislostech, ve kterých člověk nemá moc, nebo ji má omezenou. Hovoří například o rovnosti schopností fyzických i psychických, nebo třeba o rovnosti lidí jako lidí. V rámci těchto tematicky širokých diskursů se samozřejmě objevuje pestrá škála názorů, které mají nepředstavitelné množství důsledků. Ze stejného východiska tak jeden myslitel může dospět k potřebě silného, absolutního státu, jiný pak ke společnosti, která stát vlastně nepotřebuje a ve které je jedinec dokonale svobodný bez ohledu na ostatní. Někteří myslitelé docházejí ke stejným závěrům, ale z opačných výchozích posic. Vše nasvědčuje tomu, že definovat problém rovnosti není snadné.

Badatel, který se pokusí odpovědět na otázku, v čem si mají být lidé rovni, se ocitne před nelehkým úkolem. Musí nalézt posici, se kterou souhlasí, a kterou dovede podpořit rozumnými a pádnými argumenty. Brzy zjistí, že ze všeho nejdříve je třeba vyjasnit, co za hodnotu rovnost je, a jak ji lze uplatnit ve společnosti. Účelem této práce je právě pokus o vyjasnění této otázky. Za tímto účelem je práce rozdělena do dvou částí – v obecné bude fenomén rovnosti prozkoumán ze

systematického hlediska a z hlediska historie politické a právní filosofie, a rovněž zde budou nastíněny některé současné úvahy o rovnosti, stejně jako problémy, které se v této souvislosti objevují. Ve zvláštní části pak budou některé tyto problémy detailně rozebrány, přičemž důraz bude kladen zejména na vztah rovnosti k některým dalším hodnotám, a na tuto hodnotu pojímanou absolutně. Dalším cílem této práce je navrhnout možná řešení těchto problémů, nebo alespoň přispět do diskuse o nich. Přáním autora je ukázat rovnost jako pozitivní hodnotu, která nicméně může být chápána problematicky, a která musí být vyjasněna dříve, než z ní jsou vyvozovány důsledky, které mohou být zneužity.

A PARS GENERALIS

I. Systematický pohled na právně-filosofický fenomén rovnosti

Rovnost (řecky *ισότης*, latinsky *aequitas*, *aequalitas*, francouzsky *égalité*, německy *die Gleichheit*, anglicky *equality*,) je nesnadno definovatelný pojem. Slovo samo naznačuje, že se jedná o kvalitativní vztah. Stanfordská encyklopedie filosofie dává následující definici: „*Equality* (or *equal*) signifies correspondence between a group of different objects, persons, processes or circumstances that have the same qualities in at least one respect.“¹ Tato definice však nemůže být beze zbytku správná, čemuž svědčí i konstatování na stejném místě, že rovnost neznamena identitu. Správnější se jeví názor Gottloba Fregeho, který tvrdí, že rovnost je vztahem mezi jmény či znaky objektů.² I taková definice však nemůže stačit v politické filosofii a právu, protože taková definice znamená identitu, o které ale v společnosti lidí nemůže být řeč. Z hlediska analytické filosofie by tak bylo přesnější v politické filosofii a právu o rovnosti vůbec nehovořit. Pokud bychom na tomto pojmu trvali, bylo by patrně potřeba říci, že rovnost je vztahem mezi dvěma objekty, jejichž vlastnosti jsou stejné. Oklikou jsme se tak vrátili k zprvu citované definici, kterou jsme nicméně podstatně zúžili.³ Definování rovnosti v právu tuto otázku neřeší. „*Rovnost je jedním z hlavních ideálů spravedlnosti, spolu se svobodou a solidaritou stěžejní demokratický požadavek.*“⁴

Ptáme-li se po rovnosti mezi lidmi, je nutné položit si postupně sérii otázek. První z nich by měla znít: jsou si lidé rovni? Pokud ano, jak a v čem? Pokud ne, proč, a v čem si nejsou rovni? Již při položení této otázky se objevuje otázka míry. V jakých aspektech si jsou nebo nejsou lidé rovni? Pokud na této úrovni konstatujeme, že lidé si jsou rovni, je třeba ptát se, je-li samotné konstatování této rovnosti dostatečné, nebo je-li třeba z něj odvodit určitá pravidla chování. Odpovíme-li, že lidé si rovni nejsou, je opět nutné říci, v čem si nejsou rovni, případně proč tomu tak je. Odpověď na tuto otázku je deskriptivní, popisuje stav tak, jak je. Odpověď na tuto otázku může být zejména anthropologická, sociologická, ale i filosofická. Po jejím zodpovězení, odpovíme-li negativně, je možno postoupit na další úroveň: mají si lidé být rovni?

Odpověď na tuto otázku je možná závažnější, než odpověď na otázku první, protože je svým

1 Rovnost znamená vztah mezi dvěma různými objekty, osobami, procesy nebo okolnostmi, které mají stejnou kvalitu v alespoň jednom aspektu. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Dostupné online na: <http://plato.stanford.edu/entries/equality/> (Citováno 5. 3. 2014).

2 Frege, G.: O smyslu a významu. in: Frege, G.: Logická zkoumání; Základy aritmetiky. Praha: OIKOYMENH 2010, s. 17.

3 Nelze o dvou věcech, které mají shodnou jen jednu vlastnost říci, že jsou si rovné. Žába a strom si jsou podobní v tom, že jsou zelení, nelze ale říci, že jsou si rovní. Za zmínku stojí fakt, že už to, jak je rovnost definována, do jisté míry odpovídá na otázku, jsou-li si lidé rovni, či jestli je rovnost mezi lidmi něco, čeho je třeba dosáhnout nebo se tomu alespoň přiblížit.

4 Hendrych, D. a kol.: Právní slovník. 3. podstatně rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck 2009, s. 934.

charakterem preskriptivní. Určuje, jaká pravidla mají být dána. Je možná kladná i záporná odpověď, přičemž obě vyžadují precisní odůvodnění. Odpovíme-li kladně, dostáváme se konečně k otázkám zejména řešeným na poli ethiky a politické filosofie, totiž otázkám praktickým. V jakých oblastech si mají být lidé rovni a jak této rovnosti dosáhnout, případně se jí alespoň přiblížit? Na tomto místě pak jsou představována řešení, spočívající zejména v různé míře rovnosti v oblasti jednak formálních práv a možností člověka, jednak v oblasti rozdělování konkrétních společenských dober a statků. Na obě tyto otázky hledají odpovědi lze hledat na poli filosofie, ethiky, politické filosofie, ale také na poli právní filosofie, teorie práva a – zejména v kontextu úpravy konkrétních oblastí, ve kterých si lidé mají či nemají být rovni, – také právní praxe. Na otázky konkrétní úpravy rovnosti ovšem nelze nalézt uspokojivé odpovědi, nejsou-li nejprve zodpovězeny otázky rovnosti obecně. Nedbalost ve vyjasnění těchto otázek patrně vede k tomu, že mnohé současné ethické a politické teorie pracující s fenoménem rovnosti nejsou s to najít komplexní řešení.

Rovněž hovoříme-li o rovnosti lidí, je třeba rozlišovat několik hledisek této rovnosti. Tak je třeba rozlišit rovnoprávnost, rovnost státoobčanskou – politickou, a konečně rovnost občanskospolečenskou – rovnost lidskou. Rovnoprávnost znamená rovnost právní, rovnost před zákonem. Rovnost politická je integrující součástí politické demokracie a lze ji pozorovat již například v athénské demokracii. Rovnost lidská znamená rovnost společenskou, rovnost nejen formální, ale i hospodářskou, sociální a kulturní. Její maximální pojetí se nazývá egalitářství, minimální pojetí je konzervativní, předdemokratický liberalismus, a konečně přiměřené pojetí, které je obsaženo v sociálním státě, nebo také *welfare state*.⁵

Další hledisko, podle kterého lze rovnost rozlišovat, je to, je-li rovnost formální, či materiální. Z hlediska výše uvedeného členění je formální rovností myšlena především rovnoprávnost. Materiální rovností se pak myslí rovnost společenská, tedy hospodářská, sociální a kulturní.

Rovnost jako hodnota zřídka kdy stojí sama. Jak bylo uvedeno, v právu je spojena s ostatními hodnotami, často je používána jako měřítko ostatních hodnot. Tak například spravedlnost je často měřena právě rovností, a v jistém smyslu lze říci, že s ní přímo souvisí. Postava *Diké*, bohyně spravedlnosti, drží v ruce váhy, symbol spravedlnosti, symbol rovnosti. Rovněž její zavázané oči, symbolizující fakt, že spravedlnost je slepá, naznačují, že spravedlnost má přistupovat ke všemu stejně. Rovnost má rovněž význačný vztah ke svobodě. Jen jsou-li si lidé skutečně rovni, mohou být skutečně svobodní. V konečném důsledku je rovnost také spojena s demokracií. Ta je možná teprve tehdy, když lidi považujeme – alespoň v rámci nějakým způsobem určené skupiny – za rovné.

5 Pinz, J.: Proneseno na přednášce předmětu Filosofie práva a státu novověku, letní semestr akad. roku 2013/2014.

Nemůže být svobody a demokracie bez rovnosti podmínek.⁶ Dnes pak jsou za tímto účelem považováni za rovné všichni lidé.

II. Historický vývoj fenoménu rovnosti

1. Antické a středověké úvahy o rovnosti

V antickém Řecku nebyla rovnost lidí příliš rozšířená. Otrokářská společnost již ve svém základu předpokládala nerovnost lidí. Hésiodos ve své básni *Práce a dni* v podobenství jestřába a slavíka kritizuje šlechtu, která kořistí na obyčejném, pracujícím lidu.⁷ Uvědomuje si bídný stav, ve kterém není rovnosti lidí a ve kterém žije; vzpomíná na bájný zlatý věk, kde se lidem žilo lépe.⁸ Rovnost spojuje s právem a spravedlností; chválí ji: „*Zato těch, kdo jednotejně cizím jako domorodým pravdy přejí, aniž v něčem od práva se uchylují, dobře se má jejich obec, kvetou jejich bydlitelé, ...*“⁹ Konkrétní návrhy, jak rovnosti dosáhnout, ovšem nepodává. Další řeční myslitelé s rovností neoperují, a nebo jen v určitém, omezeném smyslu. Tak například Platón ve své *Ústavě* zřetelně odlišuje lidi různých hodnot, když rozděluje lidi podle toho, k jaké činnosti se hodí. „*Bůh, když vás vytvářel, přimísil těm z vás, kteří jsou schopni k vládě, při jejich vzniku zlato, a proto jsou nejvzácnější; těm, kdo jsou pomocníky, stříbro; železo pak a měď rolníkům a ostatním dělníkům.*“¹⁰ Kromě mýtu o kovech rozlišuje Platón tři složky duše. Toto dělení je přitom spjato právě s mýtem o kovech.¹¹ Platón tak lidi rozdělil do tří kategorií, přičemž v rámci těchto kategorií si lidé mohou být rovni. Jejich úloha ve společnosti je však vázána v první řadě na to, komu se narodí, v druhé řadě pak na jejich schopnostech, pokud ty se vymykají tomu, kde se narodili. Rovnost tak Platón nahrazuje jakousi přiměřeností, ve které vidí spravedlnost. Rovnost lidí tvrdí někteří sofisté, kteří ovšem rovnost pouze konstatovali za účelem dalších úvah.¹² Zmínit lze Hippiu¹³, částečně také Anonyma Jamblichova¹⁴. Rovnost zřejmě konstatuje také Glaukón, když v Platónově *Ústavě* vykládá o původu spravedlnosti mezi lidmi¹⁵. „*Radikálním demokratem mezi sofisty je Lykofrón, který žádá odstranění všech šlechtických výsad jako odporujících přirozenému právu, a dále Faleas*

6 Viz Aristoteles: *Politika*, 1317b an. Praha: J. Otto 1895, s. 162 an.

7 Verše uvedené v mottu této práce. Viz Hésiodos: *Práce a dni*. Praha: Rovnost 1950, s. 51.

8 Ibidem, s. 45.

9 Ibidem, s. 53.

10 Platón: *Ústava*, 415a. Praha: OIKOYMENH 2005, s. 151.

11 Graeser, A.: *Řecká filosofie klasického období*. Praha: OIKOYMENH 2000, s. 244.

12 Přínos sofistiky filosofii spočíval právě v příklonu k člověku. K tomu viz Graeser, A.: *Opus citatum*, s. 20 an., rovněž Tomsa, B.: *Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii*. Plzeň: Aleš Čeněk 2007, s. 37 an.

13 Viz např. Platón: *Protágorás*, 337c.

14 Zlomek Iamblichos, *Protreptikos* 20, 6n. Svoboda, K.: *Zlomky předsókratovských myslitelů*. Praha: Česká akademie věd a umění 1944, s. 153

15 Platón: *Ústava*, II. kniha.

Chalkedónský, jehož programem byla majetková rovnost. ¹⁶

Platónův nástupce Aristotelés o rovnosti hovoří v souvislosti s jednáním. „*Ježto člověk nespravedlivý nešetří rovnosti a bezpráví jest nerovnost, jest zjevno, že pro nerovnost jest i nějaký střed. A tím jest rovnost; v kterém jednání totiž jest více a méně, v tom jest i rovnost. Je-li tedy bezpráví nerovností, jest právo rovností.*“¹⁷ Rovnost je požadavkem demokracie.¹⁸ V souvislosti s rovností definuje Aristotelés dva druhy spravedlnosti, čímž samotným se zapsal do historie. V pokračování Ethiky, v Politice, nicméně ukazuje, že ona rovnost náleží jen některým lidem. „*Hned od narození rozdělují se bytosti jednak ku vládě, jednak do poddanství.*“¹⁹ Aristotelés bere otroctví za samozřejmost, čímž ukazuje, že jeho rovnost není úplná, je rovností jen pro některé. Z Aristotela máme rovněž svědectví o rovnosti v pojetí Falea Chalcedonského. Ten „*myslí totiž, že státy potřebují rovnost v tomto dvojím, v majetku a výchově.*“²⁰ I tato rovnost má být nicméně jen mezi občany; otroci stojí mimo.

V době po Aristotelovi politická filosofie vlivem dějinných událostí upadá a i otázky ethické se dostávají do jiných rovin. Rovnost lidí tak již není příliš rozvíjeným thematem. V dalším dějinném vývoji stojí za zmínku žido-křesťanské náboženství. V křesťanském náboženství si jsou lidé rovni přinejmenším v několika ohledech: všichni jsou poznamenáni dědičným hříchem, a všichni si jsou rovni před Bohem, u posledního soudu. Rovnost lidí ve světském životě se snažilo křesťanství prosazovat především ve svém raném stádiu, kdy byli křesťané pronásledováni, křesťanství bylo v opozici a rovnost lidí byla lákavou alternativou zejména pro chudé obyvatelstvo. Rovnost byla očekávána zejména v rámci víry příchodu tisícileté říše Ježíše Krista. „*V podstatě šlo o obměnu ideje zlatého věku, v němž bude vládnout všeobecná a úplná rovnost, svoboda a blahobyť.*“²¹ Jak se upevňovala pozice křesťanství, thema rovnosti se dostávalo na vedlejší kolej. Křesťanství nemohlo bojovat se sociálními problémy své doby a postupně přejalo vzorce chování vládnoucí třídy společnosti. „*Idea křesťanské rovnosti – třebaže abstraktní – sehrála však velikou úlohu v boji proti feudalismu.*“²² Za svou ji také přejala různá církevní reformační hnutí. Z posledních středověkých myslitelů – humanistických myslitelů – je třeba zmínit alespoň Thomase Mora. Ten ve své Utopii nastiňuje požadavek majetkové rovnosti, které lze dosáhnout zavedením společného

16 Pinz, J.: Přirozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk: OPS 2010, s. 29.

17 Aristotelés: Ethika Nikomachova, 1131a10. Praha: Petr Rezek 2013, s. 116.

18 Viz pozn. pod čarou č. 5.

19 Aristotelés: Politika, 1254a, s. 7.

20 Ibidem 1266b, s. 36. Proti Faleově ústavě se Aristotelés staví poměrně kriticky. Všimá si, že má-li být rovný pozemkový majetek, musí být rovný i ostatní majetek. Ten pak, kdo nařizuje rovnost majetku, musí dle Aristotela nařídít rovněž rovnost počtu dětí, neboť s různými počty dětí se rovnost narušuje. Viz Michňák, K.: Idea rovnosti v dějinách a za socialismu. Praha: Svobodné slovo 1962, s. 34.

21 Ibidem, s. 35.

22 Ibidem, s. 38.

vlastnictví.²³ Rovnost lidí nicméně nevidí, i v Utopii existují otroci.

2. Novověké úvahy o rovnosti

Brány novověku otevírá Thomas Hobbes, který jako první říká, že lidé si jsou rovni. Lidé jsou si dle něj rovni ve fyzických i duševních vlastnostech. Jsou si rovni v možnosti obstarat si životní potřeby a bránit sami sebe. „*PŘÍRODA vytvořila lidi natolik rovnocennými ve schopnostech těla a mysli, že i když je jeden člověk bystřejší než druhý, přesto když se shrne všechno dohromady, není tento rozdíl mezi jedním a druhým člověkem natolik závažný, aby si na jeho základě mohl jeden člověk nárokovat jakoukoli výhodu, kterou by si obdobně nemohl nárokovat někdo jiný.*“²⁴ Z této rovnosti Hobbes vyvozuje stav války všech proti všem; otázku, zdali si lidé mají být rovni ve svých právech v občanské společnosti, v zásadě neřeší; rovnost u něj není pozitivním jevem: „*Všichni jednotlivci jsou si tedy rovni ve své neschopnosti dospět k nepodmíněné jistotě.*“²⁵ Další anglický myslitel, John Locke, rovněž konstatuje, že lidé jsou si rovni. Rozum „*praví, že všichni lidé jsou svobodni a sobě rovni.*“²⁶ Z této rovnosti lidí vyvozuje Locke mravní konsekvence. Cituje Hookera: „*Stejná přirozená pohnutka přivedla lidi k poznání, že je jejich povinností neméně milovat jiné než sebe sama, protože vidí, že ty věci, jež jsou stejné, musí nutně všechny mít stejné měřítko.*“²⁷ Ve stavu přirozenosti mají lidé stejná práva. Locke je zastáncem pravidla, které v zásadě lze formulovat známým pravidlem *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*. Později se ovšem Locke sám usvědčuje z nedůslednosti, co se rovnosti týče; uznává například otroctví.²⁸

První, kdo jasně formuloval novodobý požadavek rovnosti lidí, byl Rousseau. Rousseau zprvu rozeznává dva druhy nerovnosti u lidí: přirozenou a mravní či politickou.²⁹ V přírodním stavu nicméně je dle Rousseaua sotva znatelná.³⁰ Mravní nerovnost vznikla v okamžiku, kdy došlo ke vzniku společnosti, ke vzniku soukromého vlastnictví. Ideálem přirozeného stavu byla právě svoboda a rovnost. „*Rousseau uvažuje takto: to, co tvořilo základ prvotního blaženého stavu, byla svoboda a rovnost.*“³¹ Rousseau chce nerovnost odstraňovat odstraňováním majetkových rozdílů. Je přitom pesimista a nemyslí, že návrat k přirozenému stavu je možný. Navrhuje tedy alespoň zmírňování nerovnosti. „*Jedním z nejdůležitějších úkolů vlády tedy je předcházet krajnostem v*

23 More, T.: Utopie. Praha: Orbis 1950, s. 49.

24 Hobbes, T.: Leviathan. Praha: OIKOYMENH 2009, s. 87.

25 Röd, W.: Novověká filosofie I. Praha: OIKOYMENH 2001, s. 244.

26 Tomsa, B.: Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Praha: Karolinum 2005, s. 110. Viz též Röd, W.: Novověká filosofie II. Praha: OIKOYMENH 2004, s. 71.

27 Locke, J.: Druhé pojednání o vládě. Praha: Nakladatelství Svoboda 1992, s. 31. Richard Hooker byl kněz anglikánské církve a teolog žijící v druhé polovině šestnáctého století.

28 Ibidem, s. 42 an.

29 Rousseau, J. J.: O původu nerovnosti mezi lidmi. Praha: Nakladatelství Svoboda 1949, s. 27.

30 Ibidem, s. 58.

31 Rázková, R.: Dějiny právní filozofie. Brno: Masarykova Univerzita 1997, s. 133.

*majetkové nerovnosti.*³² Někteří autoři nicméně říkají, že jakkoli je jeho kritika poměrů tvrdá a úderná, ve svém návrhu řešení není důsledný.³³ Ve Francii se rovnost objevuje jako politický program; osvícenství definitivně znamenalo usazení této ideje v politice. Vycházejí z myšlenek osvícenství, první článek Deklarace práv člověka a občana zní: „*Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech. Společenské rozdíly se mohou zakládat pouze na prospěšnosti pro celek.*“³⁴ Tento revoluční požadavek vychází přímo z učení abbé Sieyèse. „*Sieyès označil rovnost lidí za právo pocházející z přírody a prohlásil, že takový právní řád, který se zakládá na moci, tuto rovnost ruší, a je tudíž nespravedlivý.*“³⁵ Rovnost našla o rok později místo ve slavném výroku Robespierrově *Liberté, égalité, fraternité*. Toto heslo a tato deklarace měli velký vliv na další vývoj ideje rovnosti. Požadavek rovnosti vzbuzoval mnoho ohlasů i mnoho kritiky. Z požadavku rovnosti se odvíjela různá hnutí, která požadovala rovnost v té či oné podobě. Patrně nejdůsledněji prosazoval rovnost lidí Marx a Engels.

Myšlenka rovnosti se ovšem objevuje i v německé filosofii. Ze samotného rozumu vyvozuje rovnost lidí, a všech rozumných bytostí, Immanuel Kant. Rovnost u něj lze vyvodit z kategorického imperativu, který platí pro všechny rozumné bytosti, a který předpokládá rovnost těchto bytostí právě v tom ohledu, že jsou rozumné. Kant tedy z rovnosti lidí vyvozuje mravní důsledek, že lidé se k sobě mají chovat jako k rovným; opačné jednání nelze považovat za jednání v souladu s kategorickým imperativem. Kategorický imperativ říká: „*Jednej jen podle té maximy, o níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.*“³⁶ Jednat je třeba tak, aby člověk používal lidství ve své osobě stejně jako v osobě každého druhého; je třeba jednat s lidmi jako s účely, nikoli jako prostředky.³⁷ Je třeba ovšem říci, že „*Kantovi také velmi záleželo, aby nebyl jeho kategorický imperativ interpretován ve smyslu ‚Co sám nechceš, nečiň druhým‘.*“³⁸

Rovnost lidí nacházela mnohé odpůrce. Zajímavé jsou různé naturalistické, rasové teorie, které tvrdili, že lidé si nejsou rovni. Jak už bylo řečeno, nerovnost lidí viděli už v antice. Ve středověku otázka nerovnosti různých ras vyvstala v souvislosti s objevováním nových zemí a setkávání s tamními domorodci. Vystává otázka, jestli jsou to lidé. V roce 1537 vydává papež Pavel III. bulu, ve které uznává, že i tací domorodci jsou lidé a že mají duši. Historie ale spíše nasvědčuje, že doba dala přednost theologům, kteří rasy odvozovaly od tří Noemových synů, a dle kterých černá rasa

32 Rousseau, J. J.: Rozprava o politické ekonomii. Praha: Státní nakladatelství politické literatury 1956, s. 47.

33 Michňák, K.: Opus citatum, s. 47 an.

34 Deklarace práv člověka a občana.

35 Röd, W.: Opus citatum, s. 535.

36 Kant, I.: Základy metafyziky mravů. Praha: Nakladatelství Svoboda 1976, s. 62

37 Ibidem, s. 75

38 Kubů, L. a kol.: Dějiny právní filozofie. Olomouc: Univerzita Palackého 2002, s. 72, 73.

musí za trest sloužit bílé rase. Přechod od těchto úvah znamená hrabě Gobineau, který využívá prvních poznatků anthropologie a dochází k závěru, že rasy jsou si nerovné. „*Pojem nerovnosti rodové, původní, vymezené a mezi rozličnými plemy stálé jest ve světě jedním z názorů od pradávna rozšířených a přijatých.*“³⁹ Představa rovnosti lidských ras je dle něj příčinou degenerace a pádu lidských civilizací. V duchu tohoto myslitele se nesly i úvahy inspirované Darwinovou evoluční teorií. Ta se ocitla v paradoxní situaci. „*V oblasti, kde vskutku znamenala významný převrat, tj. v přírodních vědách, se setkala s prudkým odporem (...). Naopak dochází k jeho aplikacím v oblasti, kde postrádá opodstatnění, tj. ve společenských vědách.*“⁴⁰ Nerovnost lidských ras tvrdil i Houston Chamberlain, který shodně jako Gobineau viděl v míšení ras zlo a degeneraci, která spěje k zániku civilizace. „*Ze své rasové teorie vytváří univerzální „světový názor“ – antisemitismus.*“⁴¹ Za nejvyšší rasu považuje germány. Tyto rasové teorie vedly až k hrůzám fašistické a nacistické teorie. V této formě byly po druhé světové válce zcela zdiskreditovány, formy rasismu se nicméně objevovaly a objevují ještě v druhé polovině dvacátého století v různých částech světa.

V současné době je rovnoprávnost lidí, tedy jejich rovnost v právech, vcelku uznávaná. Debaty v politické filosofii se tak vedou spíše na úrovni rovnosti hospodářské a politické, zejména z hlediska distributivní spravedlnosti. Jednou z významných ethických teorií je utilitarismus a jeho variace. Klasický utilitarismus hlásá myšlenku, že zájmům všech lidí má být přikládán stejný význam. Rovnost se zde tedy objevuje v tom významu, že každý jednotlivec se počítá jako jeden a pouze jako jeden, a zájmy všech by tak měly být posuzovány stejně. Tento klasický utilitarismus má nicméně vadu v tom, že považuje všechny zájmy za rovné, tedy i zájmy sobecké, zájmy, které přímo narušují zájmy jiných. Vzhledem k tomu, že utilitarismus rozděluje podle největšího užitku, může jeho rozdělování, vedené podle zprvu rovných zájmů, vést k nerovnému rozdělování a nerovnému zacházení mezi lidmi. Ekonomické rovnosti se věnují také teorie tzv. *welfare state*. Tyto teorie staví do centra zájmu dobro jednotlivce. „*The central criterion for justice must consequently be equalizing the level of welfare.*“⁴² Tento úkol dodnes drží více či méně mnoho států ve světě. Kritici poukazují na to, že přílišné přerozdělování za účelem dosažení blahobytu všech směřuje k demotivaci části populace k práci, neboť tato část populace ví, že se o ni stát postará. Lze rovněž poukázat na to, že pojem blahobytu je nesnadno definovatelný, každý chápe blahobyt jinak a vyžaduje jej v jiné míře; rovnost při přerozdělování tak vede k nerespektování potřeb jednotlivce a

39 Gobineau, A.: O nerovnosti lidských plemen, díl 1. Praha: Orbis 1942, s. 48.

40 Michňák, K.: Opus citatum, s. 93.

41 Ibidem, s. 96.

42 Ústřední kritérium spravedlnosti musí ležet ve vyrovnávání úrovně blahobytu. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Dostupné online na: <http://plato.stanford.edu/entries/equality/> (Citováno 8. 4. 2014).

ve výsledku k nespokojenosti části společnosti s tím, čeho se jim dostane.

Zajímavý příspěvek k tematice rovnosti přináší John Rawls. Ve své Teorii spravedlnosti formuluje nejprve požadavek formální rovnosti lidských bytostí: v myšlenkovém experimentu vytváří tzv. *veil of ignorance*⁴³, závoj nevědění, což je hypotetická situace, podle které se má posuzovat spravedlnost. V tomto hypotetickém stavu jsou si lidé rovni, neboť nevědí nic o svém budoucím postavení ve světě. V tomto stavu jsou pak vytvářena kritéria spravedlnosti, tímto měřítkem jsou pak poměřována. Při vytváření společenských pravidel je tak předpokládána rovnost lidí. Tato počáteční rovnost nicméně ve společnosti mizí. Rawls formuluje dva principy spravedlnosti: „*First: each person is to have an equal right to the most extensive scheme of equal basic liberties compatible with a similar scheme of liberties for others. Second: social and economic inequalities are to be arranged so that they are both (a) reasonably expected to be to everyone's advantage, and (b) attached to positions and offices open to all.*“⁴⁴ V souvislosti s pojmem rovnosti se tak objevuje koncept *equality of opportunity*, rovnosti příležitostí. Podle něj má každý mít stejnou možnost mít se lépe. Teorie Johna Rawlse v současné době leží v centru úvah o spravedlnosti a i její příspěvek k tematice rovnosti není nezanedbatelný; požadavek rovnosti je pro jeho představu spravedlnosti esenciální.

III. Vybrané problémy pojmu rovnosti

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že historie myšlení nedala na otázku rovnosti jednoznačnou odpověď. I dnes, kdy se o rovnosti tvrdí, že je jedním z předpokladů demokratických států, není pohled na ni jednotný. Jak bylo naznačeno, pohledy na konkrétní formy rovnosti se značně odlišují. Z toho vyplývají rozličné problémy; problémy stále vyvstávají i v souvislosti s rovností jako takovou.

Již bylo poukázáno na to, že rovnost má hodnotu nejen sama o sobě, ale zejména ve vztahu k ostatním hodnotám – spravedlnosti a svobodě. To, jak definujeme rovnost, má vliv na chápání spravedlnosti a svobody. Ve spojení se spravedlností je úloha rovnosti pojímána různě. Lze říci, že panuje konsensus v tom, že lidé si mají být rovni před zákonem. Toto základní pravidlo lze rozvést v podmnožinu dalších pravidel, která vyjadřují jednotlivé aspekty této problematiky. Každý tak má mít přístup ke spravedlnosti, každý má právo, aby byl jeho případ rozsouzen před nezávislým soudem. Rovnost se rovněž vyskytuje v požadavku, aby podobné případy byly rozsouzeny

43 Viz Rawls, J.: *A Theory of Justice*. Revised Edition. Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press 1999, s. 118 an.

44 První pravidlo říká, že každá osoba má mít stejná práva k co nejširším svobodám kompatibilní k stejným svobodám druhých, druhé pravidlo dovoluje nerovnost tehdy, je-li ku prospěchu všem a je-li spjata s úřady přístupnými všem. *Ibidem*, s. 53.

podobným způsobem – není například přípustné, aby jeden vrah byl potrestán přísným trestem a jiný vrah za obdobně provedenou vraždu nebyl potrestán vůbec, nebo výrazně mírněji. V trestním právu je obecně požadavek této rovnosti formulován přísně, setkáváme se s ním ale i v ostatních odvětvích veřejného práva. V soukromém právu toto platí obdobně. Odlišnou otázkou je přístup ke spravedlnosti. Každý má mít právo předstoupit před soud s žalobou, každý má mít právo se proti žalobě či obžalobě hájit.

Svoboda je rovněž důležitým atributem demokratického státu. Potřeba rovnosti ve vztahu ke svobodě se projeví tehdy, uvědomíme-li si, že svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda jiného. Tento požadavek se objevuje již v Řecku, v římském právu, formulován je u mnoha filosofů novověku a v současné době je považován za samozřejmý. Nejsou-li si lidé rovni, pak má jeden více práv než druhý, jeho svoboda je širší, než svoboda druhého; určití jednotlivci se tak mohou ocitnout v nesvobodě. Nesvoboda přitom nemusí být jen formální. Jedinec může být formálně zcela svobodný, může mít politická práva, přístup k soudnictví, zdravotnictví a dalším výdobytkům společnosti stejný, jako ostatní, a přesto může být v nesvobodě ekonomické, kdy nemá dostatek finančních prostředků k uplatňování zprvu uvedených práv. Oba tyto vztahy, rovnost a spravedlnost, a rovnost a svoboda, budou podrobněji probrány ve zvláštní části této práce.

Rovnost, jak bylo řečeno, je třeba posuzovat jednak z formálního hlediska, jednak z hlediska materiálního, tedy z hlediska rozdělení majetku. Tato hlediska spolu úzce souvisí. Při zkoumání těchto hledisek, zejména v souvislosti se spravedlností a svobodou, se vynořuje problém tak zvané absolutní rovnosti. Pokud si lidé nejsou zcela rovni, není mezi nimi dokonalá spravedlnost a nelze rovněž hovořit, že jsou všichni stejně svobodní. Aby dobře fungovala rovnost formální, je třeba zajistit, aby přístupu k jejím výhodám nebránila rovnost materiální. Z tohoto požadavku se snadno vynoří požadavek absolutní rovnosti. Takové rovnosti není snadné dosáhnout, mnozí jsou proti takové rovnosti, jsou ovšem tací, kteří takovou rovnost prosazují. Absolutní rovnost nicméně sama přináší četné problémy, se kterými je třeba se vyrovnat. Problém absolutní rovnosti bude rovněž rozveden ve zvláštní části této práce.

Alternativní koncepcí k rovnosti se jeví koncept přiměřenosti. Přiměřenost v rozdělování společenských a materiálních dober preferuje již například Aristotelés, jakousi přiměřenost v postavení člověka ve společnosti hlásá Platón. Zejména v souvislosti s dalšími hodnotami, jako je například spravedlnost, je koncept přiměřenosti vážným konkurentem rovnosti. Přiměřenost jako alternativa rovnosti bude zkoumána v poslední kapitole této práce.

Již byly zmíněny různé rasové teorie, které tvrdí, že lidské rasy jsou si nerovny. Sociální

darwinismus a nerovnost lidí založená na rasovém základě však nemohou mít v moderní společnosti místo. Argumentovat proti nim lze nejen z posic filosofie⁴⁵, ale i z posic anthropologických: například „vynikající český antropolog Dr. Aleš Hrdlička však dokázal, že neexistuje žádné vývojově starší a vývojově mladší plemeno dnešního člověka.“⁴⁶ Podpoříme-li moderními anthropologickými závěry učení klasických filosofů, nemůžeme dospět k jinému závěru než k tomu, že není důvod klást mezi lidské rasy nerovnost.⁴⁷

Obecným problémem spojeným s rovností lidí je otázka hodnoty. Hodnota, nebo cena, je veskrze subjektivním hlediskem, kdy hodnotící subjekt tím, že hodnotí hodnocený objekt, mu přidává určitou hodnotu. Není nic jako objektivní hodnota. Hodnocení vždy vyžaduje subjekt, který hodnotí, bez takového subjektu není hodnoty. V tomto kontextu je třeba chápat i rovnost lidí. Otázka po jejich rovnosti, resp. nerovnosti vznikala mimo jiné tak, že se lidé tázali po hodnotě jiných lidí. Tak vzniká členění lidí do společenských vrstev u Platóna; lidé v jiných společenských vrstvách mají pro Platóna jinou hodnotu. Toto samo nemusí znamenat, že jedni mají hodnotu nižší či vyšší, znamená to pouze, že jejich hodnota spočívá v něčem jiném. Různé hodnoty různým lidským rasám přiřazují rasističtí myslitelé. V rovině osobnosti konkrétního člověka pak lze hovořit o přisuzování jiné, vyšší hodnoty lidem blízkým, a nižší hodnoty lidem neznámým.⁴⁸ Se všemi těmito rovinami hodnocení lidí se potýká zejména formální spravedlnost, která požaduje formální rovnost lidí. Lidé tak mají určitá práva (a povinnosti) bez ohledu na to, jaké mají schopnosti, jaké jsou jejich biologické předpoklady a v jakém osobním vztahu jsou k těm, kteří o něčem rozhodují.

45 Tak například Hobbesova formulace rovnosti lidí sama o sobě na vyvracení rasových teorií není příliš vhodná. Lze však argumentovat z posic těch, kteří rovnost lidí spatřují v samém rozumu, tj. např. John Locke nebo znamenitý Immanuel Kant. Lidé jsou si rovni už tím, že jsou lidé.

46 Michňák, K.: Opus citatum, s. 94.

47 Tímto konstatováním se nemyslí, že všechny lidské rasy jsou shodné. Je zřejmé, že jednotlivé rasy se vyvíjely v kontextu prostředí, ve kterém žily; inuité tak hůře obstojí v Africe, stejně jako černoši hůře snášejí podmínky severního pólu. Požadovaná rovnost zde znamená rovnoprávnost, rovnost politickou a společenskou.

48 Toto není třeba vysvětlovat. Téměř každý má raději a preferuje své příbuzné, přátele a známé před těmi, které nezná.

B PARS SPECIALIS

IV. Rovnost ve vztahu k ostatním hodnotám

Rovnost a spravedlnost jsou, jak už bylo naznačeno, propojené hodnoty. Bohyně spravedlnosti, *Diké*, má jako jeden ze svých symbolů váhy. Tento motiv se objevuje i v různé náboženské symbolice. Někteří rovnou tvrdí: „*Spravedlnost je na určitý předmět aplikovanou rovností.*“⁴⁹ Ne všichni filosofové však toto spojení vidí. Platón například, jak bylo ukázáno, rovnost lidí nehlasá a spravedlnost dle něj je, když „*v obci každý koná své,*“⁵⁰ přičemž je poměrně jasný v tom, co znamená ono „*své*“. Rovnost jako měřítko spravedlnosti zřetelně formuluje Aristotelés. „*Toto totiž, protizákonnost nebo nerovnost, obsahuje veškeru nespravedlnost a jest společným znakem každé nespravedlnosti.*“⁵¹ Rozlišuje spravedlnost distributivní a komutativní, obě přitom mají vztah k rovnosti. „*Záleží tedy základ spravedlnosti distributivní v tom, že dáváme každému rovně. (...) Spravedlnost diorthotická jest sice také rovností, jako spravedlnost distributivní, ne však podle úměry geometrické, ale arithmetické.*“⁵² Nevadí přitom, že tato rovnost, tato spravedlnost, se nevztahuje na všechny lidi, že se nevztahuje na otroky. U Rousseaua je vidět zřetelný vývoj od nerovnosti k rovnosti. Nerovnost, která vzniká ve společnosti, přechází k despotické moci ve státě. Nerovnost dovedená do krajnosti se mění v rovnost, kdy jsou si všichni lidé pod tyranovou mocí rovni, rovni nule. Despota nicméně, jakmile se ostatní stanou silnějšími, je svržen, nerovnost se obrací v rovnost, ve vyšší rovnost lidí pod společenskou smlouvou.⁵³ Přejít od nerovnosti k rovnosti, od nespravedlnosti ke spravedlnosti, je zde tedy zřejmé. Když se v novověku stává požadavek rovnosti požadavkem právním, požadavkem na odstranění třídních privilegií, je to opět spravedlnost, která je sledována.

Z historického vývoje fenoménu rovnosti lidí a jeho vývoje je patrné, že spravedlnost nelze od rovnosti lidí oddělit, že pro spravedlnost je rovnost lidí *conditio sine qua non*. Je tak zřejmé, že rozsah rovnosti mezi lidmi má přímou souvislost na míru spravedlnosti ve společnosti. Vztah rovnosti a spravedlnosti je viděn v dvojí rovině; podle toho, jak chápeme spravedlnost. První z těchto rovin je rovnost z hlediska přiřazování dober, tedy otázka rozdělování. Tato je spojena s Aristotelovskou koncepcí spravedlnosti. Druhá rovina je „*rovnost kantovská, je dána maximou, se stejným jest nakládati stejně.*“ Čili je dána pravidly formální spravedlnosti.⁵⁴ Z řečeného vyplývá,

49 Holländer, P.: *Filosofie práva 2. rozšířené vydání*. Plzeň: Aleš Čeněk 2012, s. 363.

50 Platón: *Ústava* 434c, s. 173.

51 Aristotelés: *Etika Nikomachova*, 1129b, s. 113.

52 Tomsa, B.: *Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii*. Bratislava: PF Uko 1923, s. 115 an. Cit. podle Pinz, J.: *Opus citatum*, s. 48 an.

53 Viz výklad in Michňák, K.: *Opus citatum*, s. 46 an.

54 Holländer, P.: *Opus citatum*, s. 363.

že pro spravedlnost je důležitá jak formální, tak materiální rovnost.

„*Svoboda a rovnost jsou ve vzájemně neoddělitelné relaci, neboť omezení svobody musí platit pro všechny stejně.*“⁵⁵ Svoboda a rovnost je spjata již v dílech Thomase Hobbesa a Johna Locka, kteří, ač tak odlišní, se v tomto základním faktu shodují. Svobodu Hobbes chápe jako „*nepřítomnost vnějších překážek,*“⁵⁶ dále pak jako svobodu od zákonů⁵⁷. Stejně svobodu chápe i Montesquieu, tedy jako právo dělat vše, co dovolují zákony. „*Svobodu totiž Montesquieu ztotožňuje se zákonností.*“⁵⁸ Nerovnost v právech tedy znamená, že někteří mají větší svobodu než jiní, což vede k nesvobodě. To je jedna z kritik liberalismu, že si neuvědomil, že „*svoboda člověka není možná bez politické a sociální rovnoprávnosti všech.*“⁵⁹ „*Liberalistické rozlišování občanů na občany ‚aktivní‘ a ‚pasivní‘ shledává Masaryk popřením skutečné rovnoprávnosti.*“⁶⁰ Předpoklad rovnosti lidí je stěžejním předpokladem i dnes pořád uznávané zásady svobodné soutěže ve volném trhu.⁶¹ Masaryk, který prosazoval myšlenky humanitní demokracie, vidí spojení těchto hodnot. „*Dosažení rovnoprávnosti i hospodářsko-sociální demokracie je v Masarykově pojetí demokracie syntesou idejí svobody a rovnosti všech lidí.*“⁶² Rovnost je tedy základním požadavkem nejen pro spravedlnost, ale i svobodu. Svoboda a rovnost jsou přitom rozdílné hodnoty, a je jasné, že jejich vztah k spravedlnosti záleží v jejich vzájemném průniku. Neboť neomezená svoboda dává prostor přirozeným nerovnostem, které mezi lidmi existují, a vede tak k společenské, ekonomické, případně i právní nerovnosti. Je to právě rovnováha těchto hodnot, která náleží demokratickému právnímu státu.

Podobně jako u spravedlnosti, tak i u svobody záleží její míra na tom, v jaké míře jsou si lidé rovni. Formální rovnost tak opět znamená pouze formální svobodu. Ekonomická nerovnost, zejména v krajních případech, znamená ekonomickou nesvobodu, která staví jedince do závislého, nesvobodného postavení vůči ekonomicky silnějšímu jedinci. Ačkoli je tak třeba ve společnosti ustanovena formální rovnost a rovnoprávnost, a lidé jsou formálně svobodní, mohou se kvůli ekonomické nerovnosti ocitnout ve fakticky závislém postavení, které nemusí být příliš odlišné od postavení otroka či nevolníka. Aby nevznikala tato nesvoboda jednotlivce, je třeba zajišťovat nejen rovnoprávnost lidí, formální rovnost, ale také rovnost materiální. Rovněž biologická nerovnost vede

55 Gerloch, A.: Teorie práva, šesté vydání. Plzeň: Aleš Čeněk 2013, s. 251.

56 Hobbes, T.: Opus citatum, s. 91.

57 Viz výklad v XXI. kapitole Leviathana. Ibidem, s. 146 an.

58 Tomsa, B.: Opus citatum, s. 117.

59 Trapl, M.: Vědecké základy Masarykovy politiky. Brno: Zář 1947, s. 104, 105. Cit. podle: Pinz, J.: Opus citatum, s. 172, 173.

60 Pinz, J.: Opus citatum, s. 172.

61 Viz ibidem, s. 173.

62 Ibidem, s. 176.

k určité nesvobodě, neboť různé biologické předpoklady mohou vést k různým privilegiím. „*Právo musí tyto problémy řešit, tj. musí zmírňovat handicapy (někomu dát více práv než jiným)*.”⁶³ Je nicméně třeba podotknout, že tato opatření musejí být prováděna s citem.

Vztah svobody a rovnosti lidí je možno pozorovat, zejména v historii, nejen v rámci jednotlivců, ale také v rámci postavení jednotlivých lidských ras. Rasismus, který se projevoval například ve vztahu lidí europoidní, kavkazoidní rasy k černým lidem, vedl k novodobému otrokářství. Černoši, kteří nebyli považováni za rovné bílé rase, byli otroky a až po dlouhé době, kdy bylo dokázáno, že obě rasy jsou si v zásadě rovné, otroctví vymizelo.

V. Rovnost jako hodnota absolutní

Už pro své spojení s ostatními hodnotami je rovnost žádoucí, kladná hodnota. I při její aplikaci však vyvstávají různé problémy. Rovnost, nějakým způsobem deklarovaná, může být pouze rovností formální, kdy v materiálních ohledech zůstává nenaplněna. Příklad Bernarda Williamse ukazuje určitou společnost, ve které existuje třída válečníků, se kterou je spojena velká společenská prestiž a ve které je členství spojeno s úkoly vyžadující velkou fyzickou sílu. Do této třídy byli v minulosti přijímáni jen potomci bohatých rodin, reforma však zavedla pravidlo, že do této třídy může být přijat kdokoli, i chudý, pokud splní přijímací požadavky. Výsledkem tohoto zdánlivě rovného pravidla nicméně bylo to, že členové se dále nabíraly jen z bohatých rodin. Chudí lidé totiž neměli prostředky na pořádnou výživu, a byli tak slabší, než dobře živení potomci bohatých rodin. Reformátoři protestovali, že se reforma nezdařila, bohatí pravili, že chudí mají možnost stát se členem třídy válečníků stejně jako bohatí. „*We are not, they might say, excluding anyone for being poor; we exclude people for being weak, and it is unfortunate that those who are poor are also weak.*“⁶⁴ Taková odpověď se možná zdá někomu cynická; je nicméně pravdivá. Po reformě v našem příkladu má každý formální možnost dostat se do privilegované třídy, ale některým v dosažení tohoto cíle brání materiální nedostatek, materiální překážky. Formální rovnost na jedné straně tak je doprovázena materiální nerovností na straně druhé, přičemž výsledkem je stále nerovnost lidí.

V moderních právních státech jsou si lidé rovni. V našem právním řádu je tento fakt vyjádřen například v prvním článku Listiny základních práv a svobod: „*Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech.*“⁶⁵ Například v občanském soudním řízení je tato zásada vyjádřena zejména

63 Gerloch, A.: *Opus citatum*, s. 251.

64 Bohatí říkají, že nevylučují chudé, že vylučují slabé, a že je pouhým neštěstím, že chudí jsou také slabí. Williams, B.: *The Idea of Equality*, s. 110. In: Geoffrey Hawthorn (ed.) *In the Beginning Was the Deed*. Princeton: Princeton University Press 2006, s. 97-114.

65 Usnesení č. 2/1993 Sb., Čl. 1.

v § 3 občanského soudního řádu: „Každý má právo domáhat se u soudu ochrany práva, které bylo ohroženo nebo porušeno.“⁶⁶ Nikdo tedy není v přístupu k spravedlivému soudnímu procesu privilegován. Jenže tato rovnost je rovněž pouze formální. V realitě je přístup k soudu limitován zaplacením soudního poplatku. Ten nemusí být nijak vysoký a po vyhraném sporu má účastník zpravidla nárok na uhrazení soudních nákladů protistranou, lze si nicméně představit situaci, kdy i několik stokorun či tisícikorun znamená překážku pro chudého, leč jinak oprávněného žalobce. Další nerovnost se objevuje v samotném řízení; neboť bohatý má více prostředků k vypracování své obhajoby, může se nechat zastoupit kvalitním advokátem, a chudý, třebaže je v právu, stojí v obtížnější pozici. Případy, kdy je jednotlivý občan ve sporu s nadnárodní korporací, nejsou zcela ojedinělé, a v nich se přitom nejvíce ukazuje, že deklarovaná rovnost je pouze formální.

Z uvedených případů vyplývá, že jakkoli formulovaná rovnost, která není doprovázena opatřeními ke zmírnění nerovnosti v majetku, je rovností jen iluzorní. Formální rovnost je k ničemu těm, kteří jsou nerovni v ekonomickém ohledu. Obdobné je to ostatně i z hlediska svobody: formální svoboda kupovat, co je libo, činit, co je libo, je k ničemu těm, kteří nejsou svobodni ekonomicky a přemýšlejí, jestli budou mít druhý den co k jídlu. Tento problém přitom zdaleka nevyvstává jen v otázce přístupu k právu. Objevuje se i v otázce přístupu k sociálním a jiným službám společnosti, například v přístupu ke zdravotnictví nebo v přístupu ke vzdělání. Řešení tohoto problému je na dosah: rovnost v majetku. Jenže pod podrobnějším zkoumáním zjistíme, že rovnost v majetku lze jen obtížně realizovat, s takovou rovností by bylo množství lidí nespokojených a nereflektovala by rozdíly ve schopnostech a potřebách jednotlivců.

Cest, jak se přiblížit tomu, že rovnost možností bude skutečnou rovností lidí, je více. Jak víme, lidé jsou od přirozenosti odlišní a každý má jiné schopnosti, jiné fyzické a duševní vlastnosti. Případná rovnost majetku tak rovněž není schopná zajistit úplnou rovnost lidí. Příklad přístupu ke zdravotní péči může tento problém osvětlit. Dva lidé, kteří mají stejné příjmy, mají stejný přístup k zdravotní péči. První z nich je nicméně od přírody náchylný k různým nemocem, zatímco druhý se těší dobrému zdraví. První tak vydává prostředky na svou léčbu, zatímco druhý nemusí, a tam, kde na počátku byla rovnost, se objevuje nerovnost. Tak tomu je v případě, že zdravotní péči pacient hradí sám. Je-li hrazena ze systému příspěvků, které hradí všichni ve stejné výši, je konkrétní využití lékařské péče zdarma. V takovém případě ale zdravý člověk platí něco, co nevyužívá, a za situace, kdy má stejné příjmy jako nemocný dotuje jemu zdravotní péči. Biologické vlivy a vlivy prostředí se projevují i jinak. Každý má jiné dovednosti, jiné schopnosti. Toho si ostatně všímá už Platón, když na základě toho zavádí dělbu práce. Talentovaní lidé pak mají více výhod, než lidé

66 Zákon č. 99/1963 Sb., § 3.

netalentovaní; toto rozdělení talentů přitom nijak nezávisí na vůli a kontrole daného jednotlivce.

Prostředí, ve kterém se jedinec vyvíjí, ovlivnit lze. Lze ovlivnit sociální a rodinné zázemí. „*But where should this stop?*“⁶⁷, ptá se Williams. V momentě, kdy se podaří zajistit rovnost sociálního a rodinného zázemí, kdy se vyrovnají rozdíly v prostředí, ve kterém se jedinec vyvíjí, zjistíme, že vliv na schopnosti lidí mají i genetické předpoklady. Současný stav vědy už je v posici, kdy dovede pomocí operací, ba i pomocí eugenických technik ovlivňovat schopnosti jedince. Některé vlastnosti lze upravit operací během života, některé vlastnosti lze (a nebo brzy bude možné) upravovat již v prenatálním stadiu vývoje člověka. Bohatí si budou moci spíše dovolit takové zákroky, kvůli čemuž se bude nerovnost ještě zvětšovat. Nicméně i v případě, že všichni budou podrobeni takovým procedurám a svět bude společností dokonalých, stejných jedinců, se dostáváme do nebezpečí. Neboť v takovém případě se vzdáváme toho, co je lidství, rozmanitosti, kterou lidskost přináší. Tyto otázky ethické je třeba rozřešit.

Protože mezi lidmi jsou přirozené nerovnosti, je úlohou státu tyto nerovnosti vyrovnávat. V praxi se tomu děje zaváděním různých opatření, které nerovnosti vyrovnávají. Počítáme mezi ně různé formy kvót, ať už pro ženy, etnické skupiny, postižené či seniory, jiná opatření tzv. pozitivní diskriminace, v širším smyslu také katalogy lidských a občanských práv, osobnostní práva a konečně také práva politická. Tato práva mají universální charakter. Jak si ale všímá Michael Sandel⁶⁸, čím více takových práv stát garantuje, tím více se vzdaluje demokracii a také svobodě. Je tomu právě kvůli universálnímu charakteru těchto práv, která tak nemohou být předmětem demokratických diskusí a naopak vyžadují pevné prosazování, které zajišťují instituce od demokracie odloučené (zejména byrokracie a justice).⁶⁹ S prosazováním širokého katalogu práv ve společnosti, která základní nerovnosti vyrovnává pomocí garance různých jednotlivých práv, tak přichází – možná poněkud paradoxně – omezování svobody a demokracie.

VI. Neuskutečnitelnost ideje rovnosti a pojem přiměřenosti

Absolutní rovnost lidí, jak bylo ukázáno, není možné provést, a pokud by to snad bylo uskutečnitelné, důsledky by byly horší, než určitá nerovnost. Nerovnost na biologické úrovni je dána a její zamezení, eliminování není zatím zcela dobře možné, je ethicky sporné a přináší na světlo množství otázek, které bude třeba zodpovědět. Eliminace nerovnosti ve společnosti proveditelná je, je ale nicméně obtížné nalézt ten správný způsob, neboť každé dodatečné

67 Williams, B.: Opus citatum, s. 112.

68 Sandel, M.: The procedural Republic and the Unencumbered Self, s. 94. In: Political Theory, Vol. 12, No. 1. (Feb. 1984), s. 81-96.

69 Viz ibidem, s. 254.

„zahlazování“ nerovností znamená, že někomu se přidá a někomu se ubere. Samotné toto přerozdělování a zarovnávání přitom předpokládá nerovnost; neboť vyžaduje rozhodnutí, a rozhodnutí vyžaduje někoho, kdo rozhodne, tedy hierarchickou strukturu společnosti. „*Social justice' can be given a meaning only in a directed or 'command' economy (such as an army) in which the individuals are ordered what to do; and any particular conception of 'social justice' could be realized only in such a centrally directed system.*“⁷⁰ Ve společnosti, kde by si všichni byli zcela formálně rovni tak nelze o distributivní spravedlnosti, a tedy o zavádění hospodářské rovnosti, hovořit.

Z uvedeného je zřejmé, že absolutní rovnost ani její hledání není vhodnou cestou. Pro ozřejmění tohoto faktu si lze pomoci symbolem vah, které jsou symbolem spravedlnosti: aby bylo spravedlnosti dosaženo, mají být váhy v rovnováze, tato rovnováha však neznamená, že vážené objekty mají být stejné, nýbrž to, že mají stejně vážit. Mohou tak být různě velké, jejich počet se může lišit, dokud ale váží stejně, je rovnováha zachována. Když Aristotelés říká, že spravedlivě si člověk počíná při rozdělování, když při rozdělování dobrého a špatného „*ponechává rovně podle úměry, stejně pak i jinému v poměru k druhému,*“⁷¹ myslí tím přiměřené rozdělení. To je vidět i v následujícím prohlášení: „*Proto bezpráví jest nadbytkem a nedostatkem, poněvadž směřuje k nadbytku a k nedostatku, a to u sebe k nadbytku tam, kde jest prostě prospěšnost, a k nedostatku tam, kde jest škodlivost.*“^{72,73} Přiměřenost se tedy jeví žádoucí přinejmenším u rozdělování různých dober. Stejně tak tomu je ale například i u trestání. Při trestání je třeba brát ohled jak na osobu pachatele, tak na konkrétní čin, který chceme trestat; rovný trest za stejných podmínek je vhodný, liší-li se však u stejného činu pachatelé, nebo u stejných pachatelů čin, je přiměřenost vhodnějším kritériem.

Přiměřenost naopak zřejmě nemá místo v otázce rozdělení společenských privilegií. U přístupu k privilegiím, jsou-li nějaká, mají mít všichni stejné podmínky. Takto argumentuje například Rawls. Stejně tak je třeba šetřit rovnosti v otázce přístupu k právu. V demokracii rovněž, má-li být demokracie, je rovnost důležitým požadavkem z hlediska volebního práva, tedy v přístupu k demokracii, k vládnutí. Přiměřenost zde, například přiměřenost v majetku, vede k zavádění majetkových cenzů a ve svém důsledku vede nikoli k vládě lidu, nýbrž k vládě majetku, tedy

70 Autor tvrdí, že sociální spravedlnost má smysl jedině v řízené společnosti, ve které je jednotlivcům říkáno, co mají dělat. von Hayek, F. A.: *Law, Legislation and Liberty*, Vol 2. Chicago: Chicago University Press 1976, s. 69.

71 Aristotelés, *Etika Nikomachova*, 1134a, s. 123.

72 *Ibidem*, 1134a, s. 123.

73 Známy příklad s rozdělením šesti jablek mezi tři děti, z nichž jednomu jsou dva roky, druhému šest a třetímu dvanáct let, to ukazuje jasně; neboť stejné rozdělení vede k tomu, že nejmladší má příliš a nejstarší strádá. Lepší tak je rozdělení přiměřené potřebám každého z dětí, kdy např. nejmladší dostane jedno jablko, prostřední dvě, a nejstarší tři jablka.

oligarchii. Rawls společenská privilegia přiřazuje k úřadům. Je to právě rovnost v přístupu k těmto úřadům, kterou je třeba dodržovat. Faktická nerovnost, která vznikne mezi tím, kdo úřad zastává, a tím, kdo nikoli, je tímto ospravedlněna (při stanovení podmínek pro výkon úřadu je nicméně třeba mít na paměti nebezpečí popsané v úvodu páté kapitoly této práce). Formální stránka této nerovnosti je přitom potřeba z hlediska řízení společnosti.

Zdá se, že konečně můžeme konstatovat, že demokratická, svobodná a spravedlivá společnost vyžaduje rovnováhu rovnosti tam, kde jí lze dosáhnout, a přiměřenosti tam, kde úplné rovnosti dosáhnout nelze či to není žádoucí. Je přitom důležité rovnost zachovat především ve formálním smyslu, zatímco v materiálním, hospodářském smyslu tam, kde rovnosti dosáhnout nelze, usilovat o přiměřenost. Rovnost tedy může být jakýmsi ideálem, kterým lze tuto přiměřenost poměřovat a hodnotit.

CONCLUSIO

Jak je vidět, rovnost lidí je skutečně nesnadno definovatelný pojem. Z historického pohledu je vidět, že už od počátku dějin myšlení rezonovala v mysli lidí. Vidíme také, že pohled na rovnost je značně různorodý – s nadsázkou by se dalo říci, že co filosof, to jiný náhled na tento fenomén. V evropské myšlenkové tradici se nicméně názory na rovnost lidí ustálily alespoň v té rovině, že rovnost lidí je důležitá, že je důležitým měřítkem svobody a spravedlnosti. V současné době je důležitým atributem moderního právního státu a demokracie. Její kladná hodnota tak je nepopíratelná.

Cílem této práce nebylo navrhnout konkrétní řešení společenského uspořádání; jejím účelem bylo spíše přispět k hledání tohoto řešení obecným pohledem na tuto problematiku. Problémy rovnosti v této práci nastíněné nejsou zdaleka jediné, které tento fenomén přináší. Jsou však po našem názoru natolik závažné, že je důležité vyjasnit si vztah k nim dříve, než se započne s hledáním konkrétního řešení pro konkrétní společnost. V obecné rovině lze konstatovat, že aby fenomén rovnosti splnil svou úlohu, tedy aby přispěl spravedlnosti, svobodě a demokracii, je třeba nakládat s ním opatrně, tam, kde není možné jej použít, ho nahradit přiměřeností, nikdy však nesmí být puštěn ze zřetele. Není přitom důležité exaktně určit příčinu vzniku společnosti ani to, jestli před společností lidé byli skutečně rovni, neboť názory na tuto problematiku se různí a spolehlivě na ni pravděpodobně odpovědět nelze, co je důležité, je uvědomit si fakt, že není-li ve společnosti šetřeno rovnosti lidí, nemůže společnost, jakkoli řízená, dlouhodobě obstát.

Bylo přáním autora přispět k diskusi o rovnosti lidí takovým způsobem, aby se debata mohla vést v kvalitním a informovaném duchu, jeho skromnou nadějí pak je, že se mu tento cíl alespoň částečně podařilo splnit.

Dum inter homines sumus, colamus humanitatem.

– Lucius Annaeus Seneca: De Ira, III.XLIII.5

POUŽITÁ ODBORNÁ LITERATURA

Aristoteles: Etika Nikomachova. Praha: Petr Rezek 2013

Aristoteles: Politika. Praha: J. Otto 1895

Frege, G.: O smyslu a významu. in: Frege, G.: Logická zkoumání; Základy aritmetiky. Praha: OIKOYMENH 2010

Gerloch, A.: Teorie práva, šesté vydání. Plzeň: Aleš Čeněk 2013

Gobineau: O nerovnosti lidských plemen, díl I. Praha: Orbis 1942

Graeser, A.: Řecká filosofie klasického období. Praha: OIKOYMENH 2000

Hayek, F. A.: Law, Legislation and Liberty, Vol 2. Chicago: Chicago University Press 1976

Hésiodos: Práce a dni. Praha: Rovnost 1950

Hobbes, T.: Leviathan. Praha: OIKOYMENH 2009

Holländer, P.: Filosofie práva 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk 2012

Kant, I.: Základy metafyziky mravů. Praha: Nakladatelství Svoboda 1976

Kubů, L. a kol.: Dějiny právní filozofie. Olomouc: Univerzita Palackého 2002

Locke, J.: Druhé pojednání o vládě. Praha: Nakladatelství Svoboda 1992

Lucius Annaeus Seneca: De Ira, Liber III. Dostupné online na:

<http://www.thelatinlibrary.com/sen/sen.ira3.shtml> (Citováno dne 9. 4. 2014)

Michňák, K.: Idea rovnosti v dějinách a za socialismu. Praha: Svobodné slovo 1962

Pinz, J.: Přirozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk: OPS 2010.

Platón: Protágorás. Praha: Jan Laichter 1939

Platón: Ústava. Praha: OIKOYMENH 2005

Rawls, J.: A Theory of Justice. Revised Edition. Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press 1999

Rawls, J.: Justice as fairness. In: The Philosophical Review Vol. 67, No. 2 (Apr., 1958), s. 164-194

- Rázková, R.: Dějiny právní filozofie. Brno: Masarykova Univerzita 1997
- Röd, W.: Novověká filosofie I. Praha: OIKOYMENH 2001
- Röd, W.: Novověká filosofie II. Praha: OIKOYMENH 2004
- Sandel, M.: The procedural Republic and the Unencumbered Self. In: Political Theory, Vol. 12, No. 1. (Feb. 1984), s. 81-96.
- Svoboda, K.: Zlomky předsókratovských myslitelů. Praha: Česká akademie věd a umění 1944
- Tomsa, B.: Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii. Plzeň: Aleš Čeněk 2007
- Tomsa, B.: Kapitoly z dějin filosofie práva a státu. Praha: Karolinum 2005
- Williams, B.: The Idea of Equality. In: Geoffrey Hawthorn (ed.) In the Beginning Was the Deed. Princeton: Princeton University Press 2006, s. 97-114

Internetové zdroje:

Stanford Encyclopedia of Philosophy. Dostupné online na:
<http://plato.stanford.edu/entries/equality/> (Citováno 5. 3. 2014)

Citované právní předpisy:

Usnesení č. 2/1993 Sb.

Zákon č. 99/1963 Sb.